

Hur mår din
ekonomi?

Hur ska det gå för Peter?

Om värdet av gemensamt arbete för att motverka överskuldsättning

Innehållsförteckning

Inledning	4
In i skuldfällan	5
Peter är inte ensam...	5
Kreditsamhället	5
Individuella förutsättningar	6
Skuldfällans konsekvenser	8
För de överskuldssatta – utanförskap och hälsoproblem	8
Hur drabbas barnen?	9
Samhällets kostnader för överskuldssättningen	10
Ut ur skuldfällan	11
Lokal samverkan	11
Hur gick det då för Peter?	12
Källhänvisningar	13

Inledning

Konsumentverket fick i mars 2016 regeringsuppdraget att i samarbete med Kronofogden och Finansinspektionen verka för att förebygga överskuldsättning. Målet med uppdraget är att nå ut med stöd och förebyggande insatser så att personer som riskerar skuldproblem ska få hjälp att få ordning på sin ekonomiska situation.

Denna broschyr vill ge en bild av överskuldssättningens orsaker och konsekvenser samt belysa kostnader och effekter utifrån ett individ- och samhällsperspektiv. Syftet är att skapa en förståelse för problemet och vikten av att samverka lokalt kring frågan.

I broschyren följer vi Peter. Berättelsen om Peter och två andra personer finns även att följa i en kort animerad film. Filmen riktar sig till aktörer som möter riskgrupper för överskuldssättning. Den får användas fritt och bygger på verkliga berättelser. Se filmen "Hur mår din ekonomi?" på konsumentverket.se

Broschyren vill visa på värdet av ett gemensamt arbete för att motverka överskuldssättning med syfte att:

- minska det personliga lidandet för enskilda individer och anhöriga,
- minska samhällets kostnader för överskuldssättning,
- motverka ohälsan som uppstår vid ekonomisk stress och skuldproblem,
- synliggöra barnen och inte låta ekonomiska problem bli ett socialt arv,
- tillsammans skapa effektivare arbetssätt.

In i skuldfällan

Möt Peter

Peter är en skötsam 40-åring som skilde sig för en tid sedan. Skilsmässan innebar en totalt ny livssituation ekonomiskt, socialt och psykologiskt. Han har hamnat i en negativ process, som i värsta fall kan leda till att han fastnar i skuldsättningens onda cirkel.¹

Peters skulder ökar stegvis genom hyresskulder, kontokortslån och snabblån. Tilltagande psykisk ohälsa skapar en oförmåga att ta tag i skuldsituationen samtidigt som skuldsituationen fördjupar den psykiska ohälsan.

Om denna process inte bryts kan Peters oförmåga att hantera sin livssituation förvärras ytterligare i en allt djupare och kostsammare cirkelgång. Både Peters och samhällets pris för detta blir mycket högt.

Peter är inte ensam...

Det finns inte någon entydig definition av vad som menas med överskuldsättning. Men om man räknar de som funnits i Kronofogdens register i minst fem år anses nästan en kvarts miljon personer i Sverige vara överskuldsatta.² Många har varit det i tjugo år eller mer. De överskuldsatta har sämre hälsa och ekonomi än befolkningen i övrigt.

Under 2017 fick Kronofogden in cirka 19 000 ansökningar om skuldsanering. Det motsvarar en ökning med 54 procent från föregående år. De som första gången registrerats hos Kronofogden som skuldsatta (så kallade förstagångsgäldenärer) fortsätter att öka samtidigt som det totala antalet skuldsatta minskat två år i rad. Vid årsskiftet 2017/2018 hade drygt 417 500 personer skulder hos Kronofogden.³

Kreditsamhället

Samhället har förändrats och därmed också medborgarnas vardag. Sedan 1980-talet har en rad avregleringar genomförts inom valuta- och penningpolitiken. Med ökat kreditutbud och liberalare utlåningsregler skedde en stor ökning av utlåningen till hushållen. Därmed inleddes på allvar Sveriges utveckling mot ett kreditsamhälle. Tillgången till krediter har gett en helt ny vardag för enskilda samtidigt som konsumtionen som statusmarkör har blivit allt viktigare.

Detta kan ses som ett steg framåt som erbjuder ökade möjligheter åt alla. Men det är samtidigt de med hög inkomst, spritt ägande och stora lån som får bättre

förhandlingsläge mot bankerna än andra. Låginkomsttagare utgör en större risk för kreditgivare. Det kan leda till att skuldsatta och låginkomsttagare tvingas ta dyra, korta krediter med höga räntor och avgifter.

Regeringen slog nyligen fast att ”... *dagens marknad för konsumentkrediter är i sig en generell risk för att konsumenter ska hamna i en skuldproblematik. Utbudet av olika slags krediter är enormt och skuldsättning är en nära nog självklar del av i princip alla privatpersoners ekonomi.*”

Regeringen konstaterar också att marknadskommunikation har blivit ”...*mer snabbriktig, uppsökande och individanpassad...*” och att den oftare än tidigare ”...*riktar sig särskilt mot utsatta konsumentgrupper. Det gäller inte minst i samband med marknadsföring av krediter.*”⁴

Internationell forskning visar att snabbblån och konsumentkrediter online och via mobiltelefon kan leda till en problematisk skuldsättning för unga vuxna.⁵

Detta förstärks av en växande osäkerhet i samhället med en ökad andel tidsbegränsade anställningar, förändringar av sjuk- och arbetslöshetsförsäkringarna, samt bristen på hyresrätter som tvingar många till ett ökat risktagande genom nya lån för bostadsköp.⁶

Genom att köpprocesser är digitala i allt högre utsträckning är det idag algoritmer som upptäcker, samlar in och utnyttjar personuppgifter som sedan mynnar ut i ”... *individanpassad och direktadresserad reklam, inte minst på sociala medier. Ibland vänder sig företag särskilt till sårbara konsumenter, såsom barn och äldre, och det förekommer att marknadsföringen är påträngande till sin karaktär.*”⁷

Individuella förutsättningar

Det stora flertalet medborgare har en förmåga att hantera de möjligheter, frestelser och fällor som nyss beskrevs. Men vi vet också att enskilda personer har olika förutsättningar.

I Peters fall var det skilsmässan som vände upp-och-ner på tillvaron. Den utlösande faktorn bakom överskuldsättning är oftast förändringar i omvärlden eller hushållets inkomster. Förutom skilsmässa kan det handla om snabba ränteförändringar, arbetslöshet, konkurs i eget företag, sjukdom eller dödsfall i familjen.⁸

Skuldproblem till följd av **fattigdom** och ekonomisk utsatthet är en självklar bakomliggande orsak till överskuldsättningsproblem. I en aktuell undersökning finner Finansinspektionen att gruppen som uppger att de aldrig får pengarna att räcka månaden ut, är lika stor som tidigare. Särskilt besvärligt är det för ensamstående föräldrar och unga.⁹

Även personliga egenskaper har betydelse. Individer med **låg utbildning**, låg inkomst och ointresse för den egna ekonomin är överrepresenterade bland de överskuldssatta. Personer som saknar sociala nätverk anses generellt sett ligga i riskzonen.¹⁰

De **utrikes födda** utgör 17 procent av befolkningen. Samtidigt är 28 procent av personerna i Kronofogdens register födda i ett annat land än Sverige. De utrikes födda är särskilt överrepresenterade när det gäller skulder till det offentliga, som skulder till Försäkringskassan, Radiotjänst eller Skatteverket.¹¹

Finansinspektionen har vid olika tillfällen låtit mäta hushållens **räknefärdighet och finansiella förmåga**.¹² De konstaterar bland annat att många konsumenter saknar de grundläggande kunskaper och färdigheter som behövs för att de ska kunna göra medvetna val i sin privatekonomi. I den senaste rapporten om hushållens ekonomi är det främst unga vuxna och ensamstående föräldrar som har svårast att få pengarna att räcka till.¹³

Fattar Peter rationella och kloka beslut? Vi har alla kognitiva begränsningar som gör att vi tar genvägar och förenklar i samband med både vardagliga och mer komplexa beslut. Även i "normalläge" är vår förmåga till medvetna och säkra val begränsad.

- Betala nu
- Betala senare

Skuldfällans konsekvenser

För de överskuldssatta – utanförskap och hälsoproblem

Skuld är ett starkt moraliskt laddat ord. Det handlar inte bara om en lånad penningssumma utan innebär också en moralisk förpliktelse om att återgälda något. Vid ekonomiska problem är skamkänslan vanlig. Skamkänslan får ofta individen att vilja dra sig undan. *Skam kan sägas vara mindervärdighetens eller underlägsenhetens känsla. Det är upplevelsen av andras negativa omdömen som väcker skam.*¹⁴

Peters skamkänslor över sin ekonomiska situation gör att han på alla vis försöker dölja problemen. Både skulderna och ångesten ökar och han känner sig tvungen att ta snabblånen för att kunna betala hyran. Felprioriteringar mellan avbetalningar på lånen och betalning av hyran leder till slut till besked om vräkning från bostaden. Den fortsatt ökade psykiska ohälsan och ett misslyckat självmordsförsök leder till att Peter blir sjukskriven. Men Peter själv ser sig inte ha råd att vara sjukskriven.

*”Överskuldssättning ställer den drabbade inför en situation som upplevs som oerhört tung med anledning av den skam och det utanförskap som följer. Det är inte bara den ekonomiska situationen som förändras dramatiskt, utan också den drabbades självbild, sociala identitet och status.”*¹⁵

Inom forskningen finns flera studier som pekar på sambandet mellan skuldproblem och minskat välbefinnande. Skulder kan ge hälsoproblem och hälsoproblem kan ge skuldproblem.¹⁶

En studie visar att 29 procent i gruppen överskuldssatta lider av depressioner mot 6 procent av befolkningen i stort. I studien framgår även att risken att drabbas av fysiska sjukdomar som kranskärslsjukdomar, högt blodtryck, diabetes, magsår, cancer och reumatiska problem ökar hos överskuldssatta. I samma studie framgår även att andelen självmordsförsök är 17 procent hos överskuldssatta mot 4 procent av befolkningen i stort.¹⁷

Bland dem som hotas av vräkning (drygt 20 000 mellan 2009 och 2012) konstaterar forskningen att de löpte fyra gånger större risk än övriga befolkningen att begå självmord.¹⁸

Hur drabbas barnen?

Det finns risk för att Peters barn genomgår samma negativa processer som Peter. Man kan tala om ett socialt arv. Studier visar att föräldrars sätt att hantera sin ekonomi i hög grad påverkar barns ekonomiska beteende och förmåga till självkontroll när de blir unga vuxna.¹⁹

Flera myndigheter och forskare har identifierat ett samband mellan dålig familjeekonomi och psykiska problem bland barn och unga.

”... det finns ett samband mellan uppfattning om familjens ekonomi och förekomsten av självrapporterade psykosomatiska besvär bland tonåringar. Ju bättre ekonomi familjen uppges ha, desto lägre är förekomsten av självrapporterade psykosomatiska besvär hos tonåringar /.../ Resultaten visar också att skillnaderna i förekomsten av psykosomatiska besvär mellan socioekonomiska grupper har ökat över tid, när uppfattning om familjens ekonomi används som mått.”²⁰

”Barn till arbetslösa föräldrar är i 17 procent högre utsträckning inskrivna på sjukhus än barn till föräldrar som arbetar /.../ Det är främst längre arbetslöshetsperioder som har negativa konsekvenser för barnen.”²¹

”Dessutom finner vi att psykisk ohälsa särskilt ofta och hårt drabbar barn som lever i ekonomiskt utsatta familjer.”²²

En omfattande svensk studie som tar avstamp i en långvarig trend med ökande psykiska problem bland unga i västvärlden, konstaterar att oro över familjeekonomi är en starkt förklarande faktor:

”... oro för familjens ekonomi kan förklara trenden med psykiska problem bland ungdomar. De rapporterade skadliga effekterna på ungdomarnas psykiska hälsa var särskilt framträdande under tiden för ekonomisk nedgång i Sverige vid mitten av 1990-talet när tonåringars oro för familjeekonomin nådde sin högsta nivå. Under denna tidsperiod, parallellt med ökande arbetslöshetstal, skedde också försämringar av det svenska välfärdssystemet.”²³

På ett mer allmänt plan vet vi genom Socialstyrelsen och Folkhälsomyndighetens rapporter att psykisk ohälsa bland barn och unga vuxna har ökat under de senaste 20–30 åren.²⁴ Ökningen rör såväl självrapporterade psykiska besvär som diagnostiserade psykiska sjukdomar.

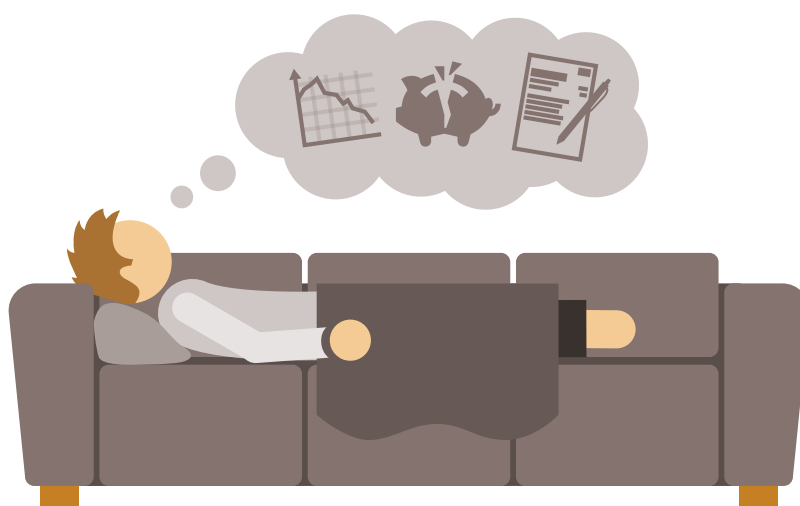
Förutom sambandet mellan barns upplevelse av dålig familjeekonomi och psykisk ohälsa spelar även andra faktorer in. Hit hör bland annat de ökade trösklarna till arbetsmarknaden och den höga ungdomsarbetslösheten. Även den ökade skolstressen och den snabba teknikutvecklingen har lyfts fram.²⁵

Samhällets kostnader för överskuldssättningen

Överskuldssättning drabbar samhället genom ett lägre arbetsutbud, lägre BNP, och högre utgifter för bland annat sjukvård, rättsväsende och försörjningsstöd.²⁶ Det har gjorts flera försök att uppskatta samhällets kostnader. Men de har några år på nacken, samtidigt som de har gjorts på olika sätt och är svåra att jämföra. Beräkningarna är dessutom hypotetiska och bygger på att skuldssättningens onda cirkel inte bryts för dem som hamnat i överskuldssättning. Siffrorna indikerar att samhällets kostnader på såväl samhälls- som individnivå är mycket höga. Kostnaderna fördelas i första hand mellan kommun, Försäkringskassan, landsting, Arbetsförmedling och rättsväsendet.

I Riksrevisionens rapport *Överskuldssättning – hur fungerar samhällets stöd och insatser* (2015:14) har det gjorts ett försök att kartlägga och analysera de samlade samhällskostnaderna för överskuldssättning i Sverige vad gäller produktionsbortfall, sjukvårdskostnader samt kostnader för arbetslöshetsersättning, långtidssjukskrivning och sjukpensionering. Studien bygger på jämförelser i hälsotillstånd mellan överskuldssatta personer och referensgrupper i befolkningen i stort. Samhällskostnaderna för gruppen överskuldssatta har beräknats efter gällande ersättning inom socialförsäkringssystemen och arbetslöshetsförsäkringen. De sammanräknade kostnaderna beräknades till drygt 200 miljarder kronor årligen.²⁷

Bostadsföretagen riskerar att dra på sig en kostnad på cirka 30 000 kronor för varje vräkning. Om det dessutom handlar om en familj som kommunens socialtjänst måste placera på hotell under en månad blir kommunens kostnad ytterligare cirka 50 000 kronor.²⁸

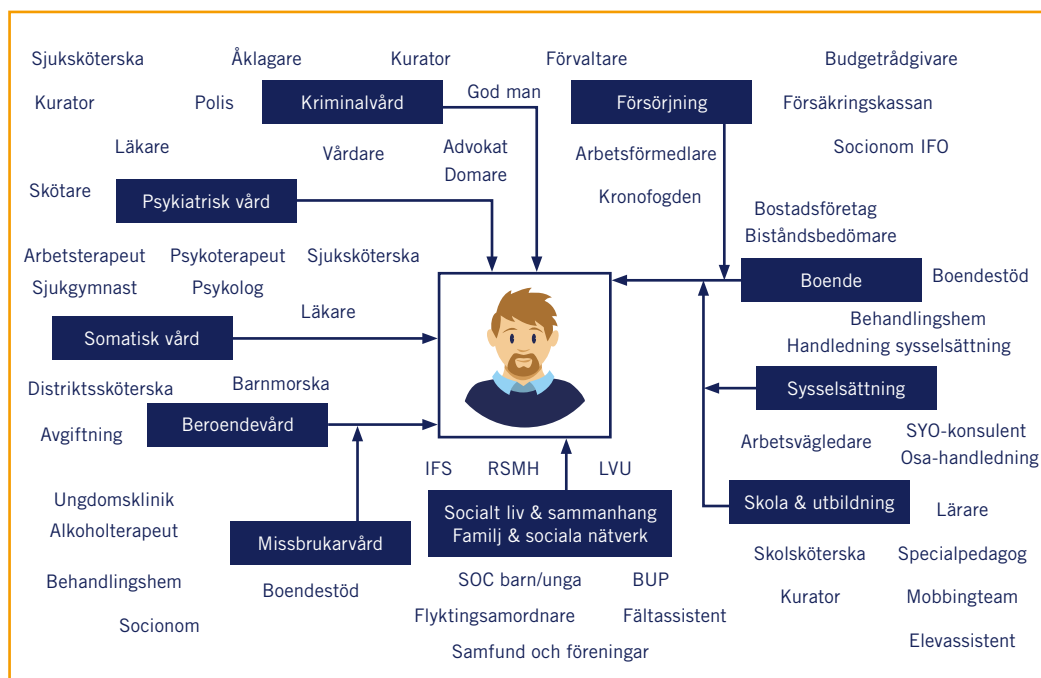

Ut ur skuldfällan

Det kan vara svårt att på egen hand att ta sig ur skuldsättningsproblem. När man tappat kontrollen över ekonomin, kan det i kombination med skamkänslor och ohälsa till och med vara svårt att söka hjälp. Här kan flera aktörer som möter riskgrupper för överskuldsättning bidra med stöd och spela en viktig roll.

Lokal samverkan

I figuren visas det lokala sammanhanget. I en nätverksliknande bild framgår vilka funktioner som kan vara viktiga för personer med skuldproblem.

Källa: Efter Nilsson & Nilsson Lundmark, 2011.

Den kommunala budget- och skuldrådgivningen (BUS) har en nyckelroll i att ge stöd till personer med skuldproblem. Av Konsumentverkets undersökning från 2015 framgår dock att 74 procent av invånarna inte känner till dess existens.²⁹ Bilden visar på vikten av att aktörer som möter personer som riskerar skuldproblem kan ge stöd och hänvisning. Det är också viktigt att samtliga aktörer har kännedom om att ekonomisk stress kan leda till ohälsa och att ohälsa kan leda till ekonomisk stress.

Hur gick det då för Peter?

Peter fick hjälp. Efter ett självmordsförsök och kontakter med psykiatrin fick han stöd att ta kontakt med budget- och skuldrådgivningen. Hos budget- och skuldrådgivaren fick han hjälp att ansöka om skuldsanering och att lägga upp en fungerande budget. Peter höll fortsatt kontakt med budget- och skuldrådgivaren under hela skuldsaneringstiden (5 år). Numera handlar Peter inte längre på kredit. Han har även pratat med barnen och de förstår att pengarna inte riktigt räcker till allt som de gjorde innan skilsmässan.

Källhänvisningar

- ¹ Efter Nilsson & Nilsson Lundmark, 2011.
- ² Restförda hos Kronofogden i minst fem år, se de Toro, 2016.
- ³ Kronofogden, 2018: ”Allt färre har skuld hos Kronofogden”, pressmeddelande 2018-01-18.
- ⁴ Regeringen, 2018: Proposition 2017/18:72: ”Räntetak och andra åtgärder på marknaden för snabblån och andra högkostnadskrediter”
- ⁵ Carlsson, H., et al, 2015: ”Överskuldssättning och konsumtionsmönster i det digitala samhället – en kunskapsöversikt.”, Lunds universitet.
- ⁶ SOU 2013:72: ”Ut ur skuldfällan”, och SOU 2013:78 ”Överskuldssättning i kreditsamhället”.
- ⁷ SOU 2018:1: ”Ett reklamlandskap i förändring”.
- ⁸ Se not 6 ovan.
- ⁹ Finansinspektionen, 2018: ”Hushållens finansiella förmåga”, Promemoria, FI Dnr 17-21144.
- ¹⁰ Se not 6 ovan.
- ¹¹ Vuleta, Davor, 2018: ”Ekonomisk otrygghet”, Sociology of Law Research Report 2018:1, Lunds universitet, samt not 5 ovan.
- ¹² Se not 9 ovan, samt Almenberg, Johan & Widmark, Olof, 2011: ”Räknefärdighet och finansiell förmåga”
- ¹³ Rapport om hushållens ekonomi 2017. En intervjuundersökning riktad till svenska hushåll på uppdrag av Finansinspektionen.
- ¹⁴ *Det är den där skammen att inte klara sig själv* – en studie av Bengt Starrin och Marina Kalander Blomqvist, Karlstads universitet ISBN 91-89422-39-2.
- ¹⁵ Andersson, Erik, et al, 2016: ”Vardagslivets finansialisering”, Centrum för konsumtionsvetenskap, rapport 2016:01.
- ¹⁶ Sandvall, Lisbeth, 2016: ”Varför söker inte fler överskuldssatta om skuldsanering?”, rapport i socialt arbete, nr 2/2016, Linnéuniversitetet.
- ¹⁷ Ahlström, Richard & Edström, Sonya, 2014: ”Överskuldssättning och ohälsa”, Konsumentverket, Rapport 2014:16.
- ¹⁸ Rojas, Y & Stenberg, S-Å, 2016: ”Eviction and suicide..”, *Journal of Epidemial Community Health*, 2016:70.
- ¹⁹ Ning Tang, 2016: ”Like Father Like Son: How Does Parents Financial Behaviour Affect Their Childrens Financial Behaviour?”, *Journal of Consumer Affairs*.

- ²⁰ Folkhälsomyndigheten, 2015: ”Socioekonomiska villkor och psykisk ohälsa bland tonåringar”.
- ²¹ Mörk, Eva, et al, 2014: ”Blir barn sjuka när föräldrarna blir arbetslösa?”, Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU), Rapport 2014:6.
- ²² Mörk, Eva, et al, 2015: ”Hellre rik och frisk – om familjebakgrund och barns hälsa”, IFAU Rapport 2015:13.
- ²³ Kim, Y. & Hagquist, C., 2018: ”Trends in adolescent mental health during economic upturns and downturns: a multilevel analysis of Swedish data 1988-2008”, I: . J Epidemiol. Community Health 2018:72.
- ²⁴ Socialstyrelsen, 2013: ” ”Psyisk ohälsa bland unga, underlagsrapport till ”Barns och ungas hälsa, vård och omsorg”, 2013 och Socialstyrelsen, 2017 (not 25), samt Folkhälsomyndigheten 2015 (not 20).
- ²⁵ Folkhälsomyndigheten 2015, se not 20.
- ²⁶ De Toro, Sebastian, 2016:”Långvarig överskuldssättning”, LO, enheten för ekonomisk politik.
- ²⁷ Ahlström, Richard, 2015: ”Överskuldssättningens kostnader”, Bilaga 1 i Riksrevisionens rapport 2015:14.
- ²⁸ Kronofogden & Länsstyrelserna i Norrbotten, Västerbotten och Västernorrland, 2018: ” Ett metodstöd för vräkningsförebyggande arbete hemma”.
- ²⁹ Konsumentverket, 2015: ”Med väntan växer skulden”, KOV Rapport 2015:8.

I den här broschyren har vi samlat några av de viktigaste argumenten för lokal samverkan mot överskuldsättning

Överskuldssättning kan få stora konsekvenser för enskilda individer och för samhället. I sin vardag möter människor många olika yrkesgrupper. Tillsammans kan vi hjälpas åt att prata ekonomi och skapa en förståelse för att ekonomin påverkar bland annat den psykiska och fysiska hälsan. För att fånga upp individerna i ett tidigt skede behöver fler prata ekonomi och fråga "Hur mår din ekonomi?".